

УДК 811.161.2

СТАТУС БАЧВАНСЬКО-СРИМСЬКОГО ВАРІАНТА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Юрса Л. В.

Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті подані історичні та соціолінгвістичні відомості про бачвансько-сримську говірку. Особливу увагу приділено характерним ознакам бачвансько-сримського варіанта української літературної мови. Вказані заклади, де функціонує та розвивається русинська мова.

Ключові слова: бачвансько-сримська говірка, русинська мова, руснаки.

Юрса Л. В. Статус бачванско-сримского варианта украинского литературного языка. В статье изложены исторические и социолингвистические сведения о бачванско-сримском говоре. Особое внимание уделено характерным признакам бачванско-сримского варианта украинского литературного языка. Указаны учреждения, где функционирует и развивается русинский язык.

Ключевые слова: бачванско-сримский говор, русинский язык, руснаки.

Yursa L. V. Status of bachvansko-srymsky variant of the Ukrainian literary language. The article focuses on historical and sociolinguistic peculiarities of bachvansko-srymsky dialect. Special attention is drawn to the key characteristic features of the dialect. Special attention is paid to the origin and codification bachvansko-srymsku dialect, as well as social institutions, where bachvansko-srymsky dialect is developing.

Key words: bachvansko-srymsky dialect, language, linguistics.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У кінці ХХ – на початку ХХІ ст. на крайньому заході українських етнічних теренів з'явився антиукраїнський політичний рух так званих неорусинів, які намагалися довести окремішність так званої русинської мови, а точніше її словацького (лемківсько-пряшівського) та польського (лемківсько-горлицького) варіантів. У зв'язку з цими подіями вивчення історії бачвансько-сримського варіанта української літературної мови має важливе значення.

Так склалося, що фактично існують чотири мікроріанти руської мови: сербський (бачвано-сримська та паннонська (бачвано-русинська) мова), словацький (лемківсько-пряшівська мова), польський (лемківська в Польщі або лемківсько-горлицька) – ці варіанти стали кодифікованими у 1902 році – та четверта – підкарпаторусинська, яка функціонує на території Закарпаття і є масовим говором Закарпатської області України.

Аналіз досліджень і публікацій. У ХІХ ст. закарпатці визначили мову свого регіону як частину руської, тобто української мови. Зокрема, М. Лучкай у своїй латиномовній «Граматичі» зазначає: "Unica Dialectus mansit absque Grammatica, et forte corruption, scilicet: Ruthenica, aut Carpatho-russica, quae praeter parvam Russiam, Poloniam, praecipue usu venit in Galicia, Lodomeria, Bukovina, et ab hinc per latus meridionale montium Carpathicorum, seu superiorem Hungariam usque Scopusium, cujusque labii animae in Diaecesi Munkatsiensi et Eperjesiensi, in parteque M. Varadinensi ad medium millionem numerantur"

(«Без граматики, а може, і без сильного зіпсуття залишилася єдина мова – руська або карпато-русська, яка вживається, крім Малоросії, Польщі, ще в Галичині, на Волині, на Буковині, і звідси через південний бік карпатських гір, або верхню Угорщину, по Спиш, нею говорить кожен у мукачівському та пряшівському єпископстві та у частині єпархії Орадя-Маре до півмільйона осіб») [3].

Те, що варіанти української літературної мови функціонують на територіях інших держав, де компактно проживають українці, як кодифікована мова, є наслідком бездієвості політичного ресурсу, зокрема пасивного зв'язку культурних осередків України та українців Пряшівщини, Польщі, Румунії. Немає чіткого формулювання з боку українського законодавства щодо українсько-русинського населення Польщі, Словаччини, Румунії. Частково деякі псевдонауковці нав'язують думку щодо окремішності русинів від українського народу як самостійної нації.

Актуальність статті зумовлена підвищенням інтересом лінгвістів до соціолінгвістичних досліджень сучасної української мови у діахронії. Крім того актуальність увиразнюється відсутністю комплексних праць, які б розглядали походження та стан бачвансько-сримської говірки на територіях колишньої Югославії, а також сфери її застосування.

Мета дослідження полягає у вивченні специфіки функціонування бачвансько-сримського варіанта української літературної мови на територіях колишньої Югославії. Для розкриття мети дослідження передбачено реалізацію таких **завдань**:

1) аналіз перших мовознавчих праць, які вказують на приналежність бачвансько-сримської говірки до української літературної мови;

2) статистичні відомості щодо ідентифікації себе українцями переселенців на території колишньої Югославії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Бачвансько-сримський варіант української мови виник у результаті природної еволюції місцевих говірок українських переселенців та за всілякого сприяння українських культурних діячів, а саме В. Гнатюка, А. Шептицького, і був єдино можливим способом зберегти українську ідентичність представників найпершої української діаспори в умовах відірваності від українських земель. Лемківсько-пряшівський та лемківсько-горлицький варіанти русинської мови – результат політично вмотивованих зусиль антиукраїнських сил, спрямованих на дезінтеграцію українського етномовного простору. Адже згадані варіанти так званої русинської мови постали як альтернатива українській літературній мові, яка з більшим чи меншим успіхом функціонувала на теренах як Чехословаччини, так і Польщі та була представлена у всій її стильовій розмаїтості.

Немає чіткого формулювання з боку українського законодавства щодо українсько-русинського населення Польщі, Словаччини, Румунії. На території Закарпаття із загальної кількості населення, а це приблизно 1,255 млн. осіб, українцями себе ідентифікують 1,010 млн. осіб, русинами ж продовжують себе називати 10,1 тис. осіб.

Руська мова як варіант української літературної мови активно функціонує на території Сербії, в автономному краї Воеводина та частково у Хорватії. Згідно з даними перепису 2004 року в Сербії проживає близько 15 тисяч осіб, які називають себе руснаками. Вони компактно проживають у селах Руський Керестур та Коцур. Їх говірка, яку вони називають руска бешеда, походить з лемківського діалекту української мови.

Бачвансько-русинську мову самі носії називають ще так: бачвансько-руска бешеда, бачванськи-руски язик. Нею послуговуються 25 тисяч русинів (руснаків) Воеводина. Вони є нащадками українських емігрантів, які переселились із Південно-західної Лемківщини (XVIII – XIX ст.), і проживають у містах Новий Сад, Вербас, селах Коцур, Петровці, Руський Керестур, Миклошевці та Беркосово.

У середині XVIII ст. українці, які проживали на території Східної Словаччини, у зв'язку із соціально-економічними реформами австрійської імператриці Марії-Терезії були змушені переселитись до сербських сіл Керестур та Коцур. На чужині українські русини змогли зберегти свою мову, хоч і зазнали південнослов'янського впливу, зокрема сербського.

На письмі русини Керестура та Коцура використовували церковнослов'янську мову та паралельно змішану говірку, яка функціонувала на території Закарпаття у XIX ст.

Зазначимо, що той діалект, яким послуговуються українські переселенці, значно відрізняється від інших українських говірок, адже став наслідком асиміляційних процесів з боку словацької та інших сусідніх мов.

З 1904 року та після Першої світової війни бачванська говірка населених пунктів Бачки та Сриму

стала осередком окремої бачвано-сримської мови. Вона є явищем, яке поєднує переходи із русинських (тобто українських) до польських та словацьких діалектів, де наявні, угорські, німецькі, та сербські запозичення.

Як було вже зазначено, бачвансько-русинський варіант української літературної мови є офіційною мовою у Воеводині. Вона використовується у програмах телебачення та радіо, нею здійснюється навчання в початкових школах, гімназіях та на кафедрі русинської мови і літератури університету у Новому Саді. Протягом XX ст. у бачвансько-русинській мікромові сформувалися художній, публіцистичний, науковий та офіційно-діловий стилі, нею видається періодична преса — тижневик «Руске слово», дитячий місячник «Заградка», молодіжний місячник «Мак», газета «Шветлосц», вісник «Studia Ruthenica».

У 1897 року на території Воеводина починається активна дослідницька діяльність бачвано-сримського варіанта української літературної мови відомим мовознавцем, етнографом, фольклористом Володимиром Гнатюком, який проводить експедицію та записує твори руської бешеди. Він записав та опублікував тексти 430 народних пісень, 220 оповідань, численні анекдоти, а також народне весілля. Це стало причиною кодифікації місцевої бачвансько-сримської говірки та утвердження цієї говірки як специфічного варіанту української літературної мови.

Тривалий час русини-українці Югославії не мали літературного варіанту своєї мови, аж допоки відомий мовознавець, філософ, священик та громадський діяч Гавриіл Костельник у 1904 році не видав збірку віршів «З мойого валала», яка дала поштовх до функціонування русинської мови як варіанту української літературної мови. За словами Л. Белея, Гавриіл Костельник «заклав основи третього варіанта – бачвансько-сримсько-української літературної мови – руского язика»[2].

У 1923 році Гавриіл Костельник видає «Граматику бачвансько-рускей бешеди», в якій вперше були визначені норми русинської мови.

Перша країна, яка визнала руську мову як офіційну мову, була колишня Югославія. У 1995 році Словаччина визнала руську мову як мову національних меншин. Зазначимо, що деякі документи Словаччини, зокрема пам'ятки виборцям, місяць фрагменти, написані руською мовою.

На початку XX ст. відбулась нова хвиля еміграції українців до Воеводина.

Бачвансько-русинський варіант української мови сформувався на основі перехідних українсько-словацьких діалектів Південно-західної Лемківщини. На цей варіант суттєво впливали інші мови, зокрема сербська, угорська, німецька, польська.

У міжвоєнний період сформувалися два полярні погляди щодо руської мови переселенців на Балканах. Прихильники однієї течії вважали, що руська мова є варіантом української літературної мови і повинна функціонувати на заселених землях як літературна мова. Інші ж тяжіли до течії панславизму. Зокрема, вони вважали русинську мову походою від

російської мови і хотіли бачити своєю літературною мовою карпацько-русинський варіант або російську мову.

На сьогоднішній день руська бешеда визнана однією із офіційних мов Воєводина (Сербія). Як офіційна мова вона використовується в осередках Руський Керестур, Коцур, Вербас, Жабаль, Кула, Бачка Тополя, Шид, Новий Сад тощо.

Із 1949 року в місті Новий Сад функціонує русинська радіоредакція, яка передає інформаційні та музичні програми. У 1975 році створена русинська телеорганізація «Новий Сад», яка транслює інформаційні, культурні та фольклорні передачі. У Руському Керестурі діє гімназія, навчання в якій проводиться русинською мовою. У місті Новий Сад на філософському факультеті університету функціонує Відділ русиністики [4].

Таким чином, бачвано-руська мова (бачвансько-сримська, паннонська мова) є варіантом української літературної мови і мовою українських переселенців із Пряшівщини та Закарпаття до Воєводина та Хорватії.

Можемо стверджувати, що бачванська говірка – це варіант української літературної мови, мови українських переселенців до Бачки та Сриму.

За словами Володимира Гнатюка, бачванські русини є точними ідентифікаторами русинів у Керес-

турі. А в інших населених пунктах вони мають чимало видозмін та запозичень. Зокрема, у Коцурі поруч проживають русини, угорці та німці, у Вербаші – русини, серби, німці, у Новому Саді – всі нації, у Сримі – русини та серби. Також, за словами Володимира Гнатюка, у кожному населеному пункті можна зустріти єврейські та циганські прізвища [1, 84].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Бачвансько-сримська говірка є варіантом української літературної мови зі своїми особливостями, які спричинені історичними факторами, і потребує суттєвого вивчення та комплексного дослідження у подальших лінгвістичних розвідках. Ідентифікація бачванської-сримської говірки є предметом дослідження та лінгвістичних суперечок. Одні науковці вважають її перехідним варіантом із вагомими вкрапленнями східнослов'янських мовних явищ, і відносять її до східнослов'янської групи мов. Інші ж науковці вважають бачвансько-сримську говірку варіантом західнослов'янської групи мов, через свою близькість до словацької мови. А ще ряд науковців вважають бачвансько-сримську говірку особливою окремішньою мовою. На сьогоднішній день руська бешеда визнана однією із офіційних мов Воєводина (Сербія). Як офіційна мова вона використовується в осередках Вербас, Жабаль, Кула, Бачка Тополя, Шид та в місті Новий Сад.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гнатюк В. Руски населеня у Бачки (У юней Угорскей) / В. Гнатюк. – Етнографічни материяли з Угорскей Руси. Розправи и статї о Руснацох Бачкей, Сриму и Словонїї. – Нови Сад: Руске слово. – Т. V. – 84 с.
2. Белей Л. Гавриїл Костельник як творець бачвансько-сримського варіанта української літературної мови / Л. Белей // Гавриїл Костельник на тлі доби: пошук істини : збірник наукових праць. – Львів ; Ужгород : Гражда, 2007. – С. 110–122.
3. Lutskey M. Slavo-Ruthena Grammatica / M. Lutskey – Budaë, 1830.
4. Юрса Л. В. Ідентифікація бачвансько-сримського варіанта української літературної мови / Л. В. Юрса // Науковий блог Національного університету «Острозька академія» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://naub.ua.edu.ua/2015/ідентифікація-бачвансько-сримського/?history=0&sample=2&ref=0>.